

центральної частини до морського узбережжя Південно-Східної Англії, у райони курортів Брайтона, Уертінга, Сифорда, Маргіта та ін. Близько 15 % туристів відпочивають у гірських районах Шотландії й Уельсу, 8 % на берегах річок і озер у різних частинах країни. Національні парки і ландшафтні території щорічно відвідують понад 15 млн. осіб, особливо у вихідні і святкові дні.

Сучасна Великобританія є 6-ою країною світу за кількістю прийнятих іноземних туристів (понад 25 млн. осіб/рік). Щороку туристи витрачали у Великобританії біля 17,2 млрд. дол. США. Лондон є найбільш відвідуваним серед іноземних туристів містом світу, випереджаючи Бангкок та Париж.

Максимальний приплив туристів забезпечують країни-сусіди: Німеччина, Франція, Ірландія, Бельгія, Нідерланди, країни скандинавського півострова, а також: США, Канада, Нова Зеландія, Австралія, Південно-Африканська республіка. З кожним роком зростає приплив туристів-неєвропейців, наприклад американців. Стрімкими темпами збільшується потік туристів, що прибувають у Великобританію з Японії. Витрати іноземців у Великобританії перевищують аналогічні витрати, здійснювані британцями за рубежом, що створює позитивний туристичний баланс. Туризм приносить британському бюджету постійну статтю доходів (4-5% ВВП) і іноземної валюти. Туристи, що відвідують Великобританію, звичайно затримуються тут на 15-16 днів [4].

Література:

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України : Методологія та методика аналізу, термінологія, районування : Монографія / О.О. Бейдик. - К.: Київський ун-тет, 2001. - 395 с.
2. Britain grandtour [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.britain.grandtour.ru> /. – Назва з домашньої сторінки Інтернет.
3. Great Britain [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.geograf.com.ua> /. – Назва з домашньої сторінки Інтернет.
4. Tourest [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourest.ru/>. – Назва з домашньої сторінки Інтернет

РУДЕНКО В.

ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ

Напрямок використання земельно-ресурсного потенціалу зумовлені передусім природничо-географічними чинниками: особливостями ґрунтового покриву, рельєфу, агрокліматичними характеристиками території області. Орографічні риси поверхні – рівнинність, відсутність виразних морфоструктурних утворень, слабка розчленованість

місцевості – характерні для більшої частини території Херсонської області. Від 97 до 100% земель в різних районах області складають землі І технологічної групи, розташовані на рівнинних ділянках та схилах до 3°.

Ґрунти, поряд зі сприятливими агрокліматичними умовами і рівнинним рельєфом, виступають найголовнішим чинником спеціалізації господарства в Херсонській області [3], зумовлюють специфіку використання земельного фонду і інтенсивний розвиток сільськогосподарського землекористування з відповідною структурою сільськогосподарських угідь (частка орних земель складає 90%, пасовищ – 8,1%, багаторічних насаджень – 1,4%, сіножатей – 0,5%).

Особливості ґрунтового покриву визначають продуктивність земель і, відповідно, абсолютну величину земельно-ресурсного потенціалу.

Внутрішньообласні закономірності в ефективності освоєння земельного потенціалу мають вирішальне значення при розробці перспективних шляхів раціонального природокористування не тільки в області, а й у державі в цілому [1].

Екстенсивна експлуатація багатого ПРП Херсонської області протягом більше 200 років дозволила створити достатню потужну базу промисловості і сільськогосподарського виробництва, але викликала при цьому складний комплекс еколого-економічних проблем різних масштабів – локального та регіонального рівня. На сучасному етапі стан земель Херсонської області можна охарактеризувати як незадовільний: втрачено близько половини органічної речовини, значно збільшилась площа еродованих та дефльованих ґрунтів, збільшились площі антропогенного засолення, осолонцювання, заболочення. В середньому по області щорічні втрати гумусу складають 1,4 т/га, вони не компенсуються внесенням органічних добрив та гуміфікацією рослинних решток. Незважаючи на впровадження великої кількості засобів інтенсифікації, сільське господарство області залишилось екстенсивним. Але оскільки рівень сільськогосподарського освоєння по області в цілому складає близько 70%, а розораність сільськогосподарських угідь в деяких районах перевищує 90%, то для території Херсонщини характерне практичне вичерпання можливостей для подальшого екстенсивного розвитку сільського господарства [1].

Природні та екологічні особливості земельних ресурсів області зумовлюють значною мірою формування відмінностей у територіальній продуктивності земельного потенціалу. Поряд з геоморфологічними, агрокліматичними умовами, особливостями господарського використання, вони також визначатимуть напрямки деградації земель області. Деградація ґрунтів визнається однією з головних проблем землекористування в Херсонському регіоні [2].

Дуже висока сільськогосподарська освоєність території області, посушливий клімат з частими суховійними вітрами призводить майже на

всій території області до вітрової ерозії (максимальний розвиток – Цюрупинський, Каховський, Нижньосірогозький, Голопристанський райони). В районах з вираженим рельєфом (Бериславський, Верхньорогачицький, Високопільський, Нововоронцовський) поширені переважно процеси інтенсивної водної ерозії ґрунтів. Зазнають водної ерозії близько 20% земель області, дефльовано 50,4%, дефляційно-небезпечною є практично вся територія області - 94,2%. Одночасно водною та вітровою ерозією в різних співвідношеннях охоплено до 60% території. Найбільша питома вага еродованих земель у Бериславському, Білозерському, Верхньорогачицькому районах. Серед сільськогосподарських угідь дії ерозії найбільшою мірою зазнають орні землі [3].

На розвиток ерозійних процесів в області впливають як природні чинники – клімат, рельєф місцевості, слабка ерозійна стійкість ґрунтів, так і антропогенні – застосування агротехніки і встановлення штучних рубежів без врахування рельєфу, неправильне використання сільськогосподарських угідь, нерегульоване скидання вод зі зрошуваних масивів. Ерозія і дефляція зумовлюють втрати гумусу, азоту, фосфору, калію й інших поживних речовин, знижуючи їх вміст у ґрунті і негативно впливаючи на їх баланс, особливо баланс гумусу (за даними ґрунтових досліджень зональної агрохімлабораторії за останні 20 років зафіксовано значне зниження запасів гумусу в орному шарі – на 0,5-1,0%). Останнім часом збільшилася площа сільськогосподарських угідь із засоленими і солонцевими землями [2]. На полях, що зазнають ерозії, знижується врожайність зернових культур у посушливі роки на 30-50%, а в роки з пиловими бурями у 3-5 разів. Зі збільшенням розораності території частота прояву вітрової ерозії зростає.

За особливостями ерозійних процесів Херсонська область поділена на 4 ґрунтово-ерозійні зони, для кожної з яких запропоновано відповідні протиерозійні заходи захисту ґрунтів. Формування ґрунтово-ерозійних зон зумовлене комплексним впливом геоморфологічних, агрокліматичних чинників та особливостями ґрунтового покриву, особливо – механічного складу ґрунтів. Орографічні особливості різних регіонів області зумовлюють напрямок ерозійних процесів. Правобережна частина області з максимальними показниками густоти та глибини розчленування рельєфу найбільше зазнає водної ерозії. Незначне розчленування рельєфу більшої частини лівобережжя області поряд з неоднорідністю агрокліматичних умов та агроґрунтовими особливостями зумовили формування трьох ґрунтово-ерозійних зон з різним ступенем прояву вітрової та водної ерозії. Так, наприклад, піщаний та супіщаний механічний склад ґрунтів на півночі Голопристанського, Каховського, більшої частини Цюрупинського району зумовили провідний вплив процесів вітрової ерозії ґрунту та відсутність водної ерозії [5].

Для боротьби з водною і вітровою ерозією варто ширше застосовувати комплекс організаційно-господарських, агротехнічних, лісомеліоративних і гідротехнічних заходів (безвідвальна обробка ґрунту зі збереженням стерні на полях, посмужне розміщення сільськогосподарських культур, внесення підвищених доз мінеральних добрив, контурно-меліоративна організація полів сівозмін і інші заходи захисту).

Специфічною рисою землекористування на Півдні України є застосування зрошування. В кадастрі сільськогосподарських земель Херсонської області частка зрошуваних земель досягає майже 23%. Донедавна вважалося, що зрошення є необхідною умовою інтенсифікації землеробства в регіоні. Причому використання зрошування дозволяло використовувати потенційні можливості ґрунтів за рахунок зміни їх гідротермічного режиму та в деяких випадках якісного стану (розсолення ґрунтів внаслідок зрошення). Проте матеріали спостережень засвідчують тенденцію загального зниження врожайності культур на зрошуваних землях, а в останнє десятиріччя врожайність культур на зрошенні лише на кілька центнерів перевищує відповідні показники на богарі у сприятливі за кліматичними умовами роки [4].

Проведений аналіз дозволяє відмітити кілька причин цього явища. По-перше, зрошування у тому вигляді, як воно здійснюється, викликає багато негативних екологічних наслідків: ерозію екосистем, деградацію базових компонентів агросфери, збіднення агроландшафтів, дегуміфікацію та дефляцію ґрунтів, виснаження земельних ресурсів. Погіршення екологічного стану земель неминуче призводить до зниження продуктивності земель порушених агроландшафтів.

По-друге, у господарствах не завжди дотримуються науково обґрунтованих режимів зрошування, на частині їхньої території відбувається підйом ґрунтових вод, погіршення меліоративних умов зрошуваних земель, водно-повітряного і сольового режимів.

Останнім часом збільшилася площа сільськогосподарських угідь із засоленими і солонцевими землями. Для попередження таких наслідків передбачалося застосування інтенсивної хімічної та агротехнічної меліорації – суворе дотримання норм внесення органічних та мінеральних добрив, плантажний обробіток ґрунту, заходи щодо попередження підтоплення тощо. Проте внаслідок нестачі коштів, а в деяких випадках халатного ставлення до дотримання цих вимог, зрошення замість позитивного економічного ефекту почало приносити лише економічні збитки.

Велику небезпеку викликає скидання великих обсягів зрошуваних і дренажних вод у морські мілководні затоки – Каркінітську, Єгорлицьку, Тендрівську, Джарилгацьку та інші. Привнесення скидних вод до прибережної зони майже повністю дестабілізувало гідрохімічний режим.

Найбільш тяжким наслідком скидів меліоративних вод стала великомасштабна хронічна евтрофікація вод в прибережній зоні моря.

Зміни в господарюванні, що відбувались на початку становлення української незалежності, привнесли додаткові негативні риси в освоєння території області. Це становище ускладнюється зміною природних процесів та великою кількістю економічних нововведень. Припинення діяльності великих сільськогосподарських підприємств, розпаювання земель, зміна цін на воду, енергоносії і в цілому кризове становище в аграрному секторі країни значно знизили ефективність потужних зрошувальних систем півдня України – Краснознам'янської та Північно-Кримської.

Таким чином, основними проблемами використання земельних ресурсів Херсонської області, які позначаються на екологічному стані земель і зумовлюють зниження їх продуктивності, є: катастрофічна розораність сільськогосподарських угідь; дегуміфікація ґрунтів і їх фізична деградація, виснаження земельних ресурсів; дефляція та водна ерозія ґрунтів; вторинне осолонцювання та засолення, погіршення агрофізичних і водно-фізичних властивостей ґрунтів на зрошуваних ділянках; підтоплення зрошуваних земель, розвиток процесів оглеєння-осолодіння.

Серйозні побоювання викликає триваюче погіршення стану земель меліоративного фонду, зрошувальних і осушувальних систем.

Дуже важливою екологічною, економічною і соціальною проблемою Півдня України, зокрема Херсонської області, є спустелювання. В області, як відзначалося вище, загальна площа земель, підданих процесам спустелювання, складає близько 0,3 млн га. Спустелювання розвивається тут у результаті деградації рослинного покриву (пасовищна дигресія), вітрової і водяної ерозії, засолення і заболочування ґрунтів, дегуміфікації, техногенної деградації (в окремих місцях). Усе це привело до скорочення біологічної продуктивності екосистем, що у свою чергу викликало зменшення кормозапасів пасовищ і їх ґрунтозахисної ролі, стабільне зниження врожайності сільськогосподарських культур, погіршення умов життя людей, підвищення ризикованості сільськогосподарського виробництва.

Найважливішими причинами розвитку спустелювання, зв'язаними з господарською діяльністю, послужили надмірна оранка земель, перевипас худоби, порушення історично сформованих пасовищних оборотів і сезонності використання кормових угідь. Природні умови в цій зоні найбільш несприятливі в Херсонській області: мала кількість опадів, висока випаровуваність, низький вміст гумусу в ґрунті, велика частка солонців у ґрунтовому комплексі, низька лісистість території.

Сполучення споконвічне несприятливих природних умов і неадаптованої (головним чином, сільськогосподарської) діяльності привело до посилення процесів деградації ґрунтів і рослинного покриву.

До числа найбільш значних з цих процесів (по масштабах і інтенсивності прояву) відносяться вітрова ерозія (дефляція) і засолення ґрунтів.

Відповідно до ґрунтово-ерозійного районування Херсонської області південно-східні райони попадають у зону слабкої водної і дуже сильної вітрової ерозії. Дефляційно небезпечні землі складають тут велику частину території (72 %), переважають землі середнього ступеня небезпеки. Найбільше сильно вітрова ерозія виявляється в районах, де площа дефльованих земель досягає майже половини загальної. Середня площа угідь, підданих дефляції в межах регіону, складає 32 %, що в 3 рази перевищує середньообласний показник.

Ерозійні процеси і часті посухи завдають відчутної шкоди навколишньому середовищу й економіці області. Практично повсюдно можна відзначити видування і переміщення родючого шару ґрунтів.

Важливим деградаційним процесом є засолення ґрунтів. За існуючою класифікацією ґрунту всі південно-східні райони Херсонщини вважаються середньозасоленими, тому що засолені угіддя складають 5-10% загальної площі. Найбільш великі ділянки засолених земель розташовуються уздовж Азовського і Черних морів. Близько 75 % усієї території районів займають солонцеві комплекси. У сполученні з невисокою стійкістю ґрунтів, обумовленої, насамперед, низьким змістом гумусу (від 2,8-3,0 % на заході регіону до 1,2 % на крайньому сході), вітрова ерозія і засолення ґрунтів становлять велику небезпеку для нормального функціонування екосистем.

За останніми наявними даними у Нововоронцовському і Новотроїцькому районах процесами спустелювання в різних його формах охоплено більш половини території, а інша частина потенційно небезпечна в цьому відношенні, зазнає спустелювання тією чи іншою мірою в окремі роки.

Значні масштаби прояву спустелювання в Херсонській області вимагають, на наш погляд, невідкладної розробки і реалізації системи заходів щодо боротьби з ним. Виконання цієї роботи дозволяє закласти основу регіональної політики в послідовному переході до стійкого розвитку, що забезпечує збалансоване рішення соціально-економічних задач і проблем збереження навколишнього середовища і природно-ресурсного потенціалу області.

Практично не знижується в області гострота проблеми забруднення земель засобами хімізації сільського господарства. Щорічно виявляється значне число забруднень ґрунтів, зв'язаних із застосуванням цих засобів з порушенням екологічних вимог.

Дуже актуальною багатогранною проблемою для більшості населених пунктів області є процес підтоплення території підземними водами, що в останні роки прийняв масовий характер.

Рівень ґрунтових вод у цих зонах залягає на глибині до 3 м від поверхні землі, тобто досягає розташування основної частини підземних комунікацій і підвалів будинків і споруджень. У межах зон підтоплення спостерігаються деградаційні процеси перезволоження, заболочування і засолення ґрунтів.

Таким чином, в умовах сучасної системи землекористування стан ґрунтово-земельних ресурсів області продовжує погіршуватися через їхнє нераціональне використання, порушення і забруднення, скорочення обсягів природоохоронних робіт, невиконання державних програм підвищення родючості ґрунтів.

Література:

1. Біланчин Я. Ландшафтно- і ґрунтово-екологічні наслідки зрошення в степовій зоні півдня України. /Я. Біланчин //Україна та глобальні процеси: географічний вимір: Зб. наук. праць. В 3-х т. – Київ-Луцьк: Ред.-вид. відд. “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – Т.3. – С.71-73.
2. Ґрунтові ресурси Херсонської області, їхня продуктивність та раціональне використання /В.А. Демьохін, В.Г. Пелих, М.І. Полупан, В.А. Величко, В.Б. Соловей – К.: Колобіг, 2007 – 132с.
3. Довідка про стан реформування земельних відносин та ефективність використання земельних ресурсів. – Держкомзем України: Херсонське обласне управління земельних ресурсів. – Херсон, 2001.
4. Мальчикова Д.С. Земельно-ресурсний потенціал Херсонської області і проблеми його раціонального використання /Д.С. Мальчикова // Зб. наук. праць. – К.: Рада по вивченню продуктивних сил НАН України, 2003. – С.115-122
5. Чорний С. Г. Схиліві зрошувальні агроландшафти: ерозія, ґрунтоутворення, раціональне використання. /С. Г. Чорний – Херсон: Борисфен, 1996. – 170 с.

СІМЧЕНКО С. В., ПОЛЬОВА І. С.

ВПЛИВ ПРИРОДНИХ ТА АНТРОПОГЕННИХ ФАКТОРІВ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ ҐРУНТОВОГО ПОКРИВУ ПІВНІЧНОГО ПРИСИВАШСЯ

Актуальність дослідження ґрунтового покриву Північного Присивашся зумовлена тим, що ґрунт зазнає значних перетворень внаслідок антропогенної діяльності, наслідками якої є вторинне засолення ґрунтів, вітрова ерозія, зменшення вмісту гумусу в ґрунті, що в свою чергу призводить до того, що ґрунти Північного Присивашся швидко втрачають свої позитивні властивості при нераціональному сільськогосподарському використанні. Тому, покращення родючості цих ґрунтів потребує аналізу раніше отриманих даних та використання їх в подальших дослідженнях. Також необхідно вивчити характерні